

Geliş Tarihi / Received: 20.09.2023

Kabul Tarihi / Accepted: 30.09.2023

Yayın Tarihi / Published: 30.09.2023

Araştırma Makalesi / Research
Article

Makale Künyesi / Citation: Özbil, C. (2023). "Toybelen Definesi Hakkında Ön Değerlendirme", *Anatolian Archaeology*, 2 (Eylül 2023), 33-54.

Toybelen Definesi Hakkında Ön Değerlendirme

A Preliminary Report on the Toybelen Hoard

Canan ÖZBİL*

ÖZET

401 adet bronz sikkeden oluşan bir define 2010 yılının başlarında Çorum Müzesi Müdürlüğü'ne teslim edilmiştir. Definenin buluntu yeri ve konteksti kesin olarak bilinmese de Samsun'un İlkadım ilçesine bağlı Toybelen Mahallesi'nde ele geçtiği kaydedilmiştir. Define içeriğindeki 208 adet sikke müzenin envanterine alınmıştır. 193 adet sikke ise korunma durumlarının nispeten kötü olması nedeniyle etütlük sikkeler olarak sınıflandırılmıştır. Amisos antik kenti teritoryasında ele geçen define, Pontos Kralı VI. Mithradates Eupatoros döneminde (MÖ 120-63) darp edilen 401 adet bronz sikkeden oluşmaktadır. Bu dönemde kralın kendi adına darp ettiği altın ve gümüş sikkelerin yanı sıra egemenliği altındaki kentler tarafından bronz sikkeler de darp edilmiştir. Toybelen Definesi'nde bulunan sikkelerin biri hariç tümü Pontos, Paphlagonia ve Bithynia kentlerine aittir. Amisos darphanesi 318 adet sikke ile en çok temsil edilen darphanedir. Tespit edilen diğer darphaneler Pontos'ta Amaseia, Gaziura, Kabeira, Khabakta ve Komana, Paphlagonia'da Amastris ve Sinope ve Bithynia'da Dia'dır. Definede ayrıca Bosphoros kentlerinden Pantikapaion'a ait bir sikke de bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Amisos, bronz sikke, define, Mithradates Eupatoros, Samsun.

ABSTRACT

A hoard consisting of 401 bronze coins was acquired by the Directorate of the Çorum Museum in early 2010. Although the exact find spot and context are not known, it was recorded that the hoard was found within in the borders of the Toybelen neighbourhood of İlkadım District in Samsun. While 208 coins have registered in the inventory of the museum, others have classified as the "study coins" due to their relatively poor condition. The Toybelen Hoard, which found in the territory of the ancient Amisos, consists of bronze coins struck by the various cities under the rule of Mithridates VI Eupator. Unlike royal gold and silver coins, bronze coins that do not carry royal portraits and legends were produced with common coin types and the ethnics of the cities that struck them. All coins but one in the Toybelen Hoard belong to the cities of Pontus, Paphlagonia and Bithynia. Amisos is the most represented mint among the whole with its 318 coins. Other mints have been identified are Amaseia, Gaziura, Cabeira, Chabacta and Comana in Pontus, Amastris and Sinope in Paphlagonia, and Dia in Bithynia. The hoard includes also a coin of Panticapaion in Bosphoros.

Keywords: Amisos, bronze coin, Hoard, Mithridates Eupator, Samsun.

* Dr. Canan ÖZBİL, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Zonguldak/TÜRKİYE. E-posta: cananozbil@beun.edu.tr ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3379-2860>

I. Toybelen Definesi'nin Buluntu Yeri ve Kapsamı

401 adet bronz sikkeden oluşan bir grup sikke 2010 yılının başlarında Çorum Müzesi Müdürlüğü'ne teslim edilmiştir¹. Sikkelerin buluntu yeri ve konteksti kesin olarak bilinmesi de Samsun'un merkez ilçelerinden İlkadım'a bağlı Toybelen Mahallesi'nde ele geçtiği kaydedilmiştir. Amisos antik kentinin teritoryasında ele geçen sikkelerin tamamı Pontos Kralı VI. Mithradates Eupatoros (MÖ 120-63) dönemine ait bronz kent sikkeleridir. Darphane ve tiplerinin benzer olmasının yanı sıra aşınma, korozyon ve patinalarının da benzer nitelikte olması, bunların bir define ya da definenin parçaları olabileceğini göstermektedir. Bu nedenle söz konusu buluntu grubu, ele geçtikleri yere atfen Toybelen Definesi olarak adlandırılmıştır. Müzeye teslim edildikten sonra, define içeriğindeki 208 adet sikke müzenin envanterine kaydedilmiş (Müze Envanter No. 3027-3234), 193 adet sikke ise korunma durumlarının nispeten kötü olması nedeniyle etütlük sikkeler olarak sınıflandırılmıştır.

VI. Mithradates döneminde kralın adına darp edilen altın ve gümüş sikkelerin² yanı sıra egemenliği altındaki kentler tarafından bronz sikkeler de darp edilmiştir³. Krali portre ve lejant taşımayan bronz sikkeler, ortak sikke tipleriyle ve birimlerde basılmış olup arka yüzlerinde darp eden kentlerin ethnikon'u yer alır. VI. Mithradates'in kendi adına bronz sikke darp etmek yerine egemenlik alanındaki kentlere bu hakkı vermesi muhtemelen bölgesel bir otonomi sağlamayı amaçladığını düşündürür⁴. Bununla birlikte aynı sikke tiplerinin ve birimlerinin kullanılması merkezi bir kontrole işaret eder ve bunların krali darplarla bağlantılı olabileceğini gösterir⁵. VI. Mithradates'in Anadolu'yu Roma hegemonyasından kurtarmaya yönelik olarak izlediği siyasi ve askeri politikaların bir parçası olarak hem krali darplar hem de bronz kent sikkeleri eş zamanlı ve yoğun bir şekilde darp edilmiştir⁶. Bu kapsamda bronz sikke darp eden kentler, Pontos Bölgesi'nde Amaseia, Amisos, Kabeira, Khabakta, Komana, Gaziura, Laodikeia, Pharnakeia, Taulara ve Sarbanissa⁷, Paphlagonia Bölgesi'nde Amastris, Pimolisa ve Sinope, Bithynia Bölgesi'nde Dia'dır⁸. Bosphoros'taki Pantikapaion, Phanagoria ve Gorgippa'da da aynı politika kapsamında fakat farklı tiplerde bronz sikkeler darp edilmiştir.

Sikkelerde kullanılan ön ve arka yüz tipleri de kralın siyasi propagandasının bir parçası görünümündedir. Hanedanın Pers kökenli olmasına vurgu yapan Perseus ve

¹ Bu çalışma, Ankara Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Zeynep Çizmeli Ögün tarafından yürütülen Çorum Müzesi'ndeki Yunan, Roma ve Bizans sikkelerine yönelik araştırma projesi kapsamında gerçekleştirilmiştir. 2018 yılında müzede yapılan çalışmalarla, definenin tamamının envanter bilgileri kaydedilmiş, fotoğrafları çekilmiş ve sadece müzenin envanter kayıtlarında olan 208 adet sikkenin kalıbı alınarak alçı kopyaları elde edilmiştir. Konuyla ilgili çalışmalarımıza izin veren Çorum Müzesi Müdürlüğü ve uzmanlarına teşekkür ederim.

² VI. Mithradates'in adını taşıyan krali sikkeler MÖ 96/95'ten itibaren darp edilmeye başlanmıştır. McGing 1986, 93; Tekin 1999, 8. Ayrıntılı bilgi için bkz. Callataÿ 1997; Callataÿ 2014.

³ Imhoof-Blumer 1912; Tekin 1999; Callataÿ 2007.

⁴ Price 1968, 5. VI. Mithradates'in egemenliği altındaki kentlere uyguladığı politika için bkz. Callataÿ 2003, 218-234; Saprykin 2007, 195-208.

⁵ McGing 1986, 93-94.

⁶ Tekin 1999, 8-13. VI. Mithradates'in Anadolu'daki siyasi politikaları ile sikke darplarının ilişkisi için ayrıca bkz. Keleş 2008, 70-74.

⁷ Bkz. Ireland & Cook 2008.

⁸ Callataÿ 2007, 272, Tab. 1; 282, Tab. 9; Callataÿ 2010, Tab. 1. Tekin 1999, 9'daki kentler arasında Pontos'ta Aimilion ve Paphlagonia'da Abonothaikos da sayılmaktadır. Ancak bu kentlerin Mithradates'in üniter sikke politikası kapsamında sikke darp edip etmediği kesin değildir.

bağlantılı tiplerin yanı sıra kralın kendisini özdeşleştirdiği Dionysos ile ilgili tipler de sıklıkla kullanılmıştır. Ayrıca Ares, Zeus, Athena, Nike betimleriyle Hellen vurgusu da sikkelere yansımıştır⁹.

Toybelen Definesi'nde 4 bölgeden 10 farklı kentin sikkeleri bulunmaktadır (**Figür 1, Tablo 1**). Bunların bölge ve darphane kentlerine göre dağılımına bakıldığında, sikkelerin 335 adedinin Pontos Bölgesi kentlerine ait olduğu görülür. Bunlar arasında ve definenin tamamında, 318 adet sikke ile en fazla temsil edilen kent Amisos'tur. Bölgedeki diğer kentlerden Amaseia'nın 1 adet, Gaziura ve Kabeira'nın 2'şer adet, Khabakta'nın 5 adet ve Komana'nın 7 adet sikkesi bulunmaktadır. Paphlagonia Bölgesi kentlerinden toplam 21 adet sikkenin 11 adedi Amastris'e, 10 adedi ise Sinope'ye aittir. Bithynia Bölgesi'nden Dia'nın ve Bosphoros'tan Pantikapaion'un ise 1'er adet sikkesi bulunmaktadır. 43 adet sikkenin korunma durumları el vermediği için darphaneleri tespit edilememiştir.

II. Sikke Tipleri ve Kronoloji

VI. Mithradates dönemi bronz sikke tiplerinin kronolojik dağılımı ilk olarak 1912'de Fr. Imhoof-Blumer tarafından yapılmıştır¹⁰. Imhoof-Blumer'in gruplandırma ve tarihlendirmeleri aradan geçen sürede ortaya çıkan yeni verilere göre Fr. de Callataj tarafından revize edilmiştir¹¹. Toybelen Definesi'ndeki sikkeler de Callataj'ın bu tarihlendirme önerilerine göre değerlendirilmiştir.

Definedeki sikkeler, Pontos ve Paphlagonia kentleri tarafından sıklıkla darp edilen "Aigis / Nike", "Perseus başı / Pegasus", "Ares başı / Kılıç", "Zeus başı / Kartal" tipleri ile Pantikapaion'un "Apollon başı / Thyrsos ve Tripod" tipi olmak üzere 5 ana tiptedir (**Tablo 2**). Bunlar arasında sayısal olarak birbirine yakın oranlarda bulunan 3 sikke tipi öne çıkmaktadır. "Aigis / Nike" %34,91'lik oranla (140 adet) en fazla temsil edilen tiptir. Sayısal olarak ikinci sıradaki sikke tipi %32,92'lik oranla (132 adet) "Perseus başı / Pegasus" tipidir. Arka yüzde, Pegasus'un sola doğru betimlendiği yaygın örneklerin dışında, Pegasus'un sağa doğru betimlendiği nadir örneklerden de 1 adet bulunmaktadır. Bu sikke ile birlikte "Perseus başı / Pegasus" tipinin toplam içindeki oranı %33,17'dir. Ardından gelen "Ares başı / Kılıç" tipi ise %31,42 oranına (126 adet) sahiptir. Define içeriğinde çoğunluğu oluşturan bu 3 sikke tipi dışında, "Zeus başı / Kartal" ve "Apollon başı / Thyrsos ve tripod" tipleri tekil örneklerle ve %0,25'lik oranlarla temsil edilmektedir.

Sikke tiplerinin kronolojik dağılımına göre definedeki en erken grup, MÖ 100-95 (?) yıllarına tarihlenen "Perseus başı / Pegasus" tipidir¹². Ön yüzünde sağa dönük, deri miğferli Perseus başı bulunan bu tipin arka yüzünde sola dönük, otlayan Pegasus betimi bulunur. Amisos'ta çok sayıda darp edilen bu tipin bilinen diğer örnekleri Kabeira, Khabakta, Komana, Laodikeia, Pharnakeia ve Taulara kentlerine aittir¹³. Toybelen Definesi'nde bu tipin 127 adet Amisos darbı (**Figür 2**), 3 adet Khabakta darbı

⁹ Sikke tipleri ve bunları darp eden kentler için bkz. Callataj 2007, 282, Tab. 9; Tekin 1999, 9-11.

¹⁰ Imhoof-Blumer 1912, 169-192.

¹¹ Callataj 2007, 271-283.

¹² Callataj 2007, 280-281. Bu tipteki sikkeler Imhoof-Blumer'in sınıflamasında VI. grupta yer alır ve MÖ c. 80-70'e tarihlenmiştir. Imhoof-Blumer 1912, 180-181, 183. British Museum kataloğunda ise bu sikke tipi MÖ c. 85-65'e tarihlendirilmiştir. SNG BM Black Sea, 1212-1217 (Amisos).

¹³ Callataj 2007, 272, Tab. 1.

ve 2 adet darphanesi tespit edilemeyen olmak üzere toplam 132 adet örneği bulunmaktadır. “Perseus başı / Pegasos” tipinin günümüzde nadiren bilinen farklı bir versiyonu ise Dia’da darp edilmiştir. Hem birim hem ikonografi açısından diğer kentlerinkine benzer olan Dia darplarının farkı, arka yüzdeki otlayan Pegasos’un sola değil sağa doğru betimlenmiş olmasıdır. 2013-2015 yıllarında çeşitli açık artırma kataloglarında satışa çıkan örneklerle¹⁴ bilinen söz konusu sikkelerden Toybelen Definesi’nde de 1 adet bulunmaktadır (**Figür 3**). Bu örnek, bir define içeriğinde rastlanması açısından dikkat çekicidir.

Definede, kronolojik olarak ikinci sıradaki sikke tipleri “Ares başı / Kılıç” ve “Zeus başı / Kartal” tipleridir. Bu iki tip için Callataÿ MÖ 95-90 (?) yıllarını önermiştir¹⁵. “Zeus başı / Kartal” tipi, aynı ikonografide fakat biri büyük diğeri küçük olmak üzere iki farklı birimde darp edilen bir tiptir. Ön yüzünde sağa dönük, sakallı ve defne çelenkli Zeus başı, arka yüzünde ise şimşek demeti üzerinde duran kanatları açık bir kartal bulunur. Cepheden betimlenen kartal, başını soluna doğru çevirmiştir. Şimşek demetinin hemen altında ethnikon yazar. Bazı örneklerde sol ve sağ boşlukta monogram ya da semboller yer almaktadır. Büyük birimdeki örnekler Imhoof-Blumer tarafından daha erken (MÖ c. 111-105), küçük birimdekiler ise daha geç (MÖ c. 80-70) darplar olarak sınıflandırılmıştır¹⁶. British Museum katalogunda da benzer olarak erken (MÖ c. 100-85) ve geç (MÖ c. 85-65) tarihlendirilmiştir¹⁷. Buna karşın Callataÿ’in revizyonunda her iki birimin aynı dönemde, MÖ 95-90 (?) yıllarında darp edildiği önerilmiştir¹⁸. Günümüze ulaşan büyük birimdeki örnekler Amaseia, Amisos, Gaziura, Kabeira, Khabakta, Komana, Laodikeia, Taulara, Pimolisa ve Sinope kentlerine aittir. Küçük birimdeki örnekler ise büyük birim darbu da yapan Amaseia, Amisos, Kabeira ve Sinope dışında Pharnakeia, Amastris ve Dia kentlerine aittir. Toybelen Definesi’nde bu tipin büyük biriminden tek örnek bulunmaktadır. Lejant tamamen aşındığı için darphanesi belirlenemeyen sikkenin sol boşluğunda bir monogram bulunmakla birlikte, ne olduğu anlaşılmamaktadır.

“Ares / Kılıç” tipinin ön yüzünde, miğferli bir Ares başı sağa doğru betimlenmiştir. Arka yüzünde ise kını içinde bir kılıç bulunur. Kılıcın sol ve sağında bölünmüş olarak ethnikon yer alır. Arka yüz zemininde sadece ethnikon yazan örnekler dışında sol üst boşlukta küçük bir hilal ve yıldız, sağ üst boşlukta IB ya da bir monogram, sol ve/veya sağda bir monogramla işaretlenmiş farklı varyasyonları da bulunur. Imhoof-Blumer, bir veya iki monogramlı örnekleri MÖ c. 111-105’e, iki veya üç monogram ile hilal ve yıldız bulunanları MÖ c. 105-90’a tarihlenmiştir¹⁹. British Museum katalogunda ise herhangi bir ayırım yapılmamış ve MÖ c. 100-85 tarihi kullanılmıştır²⁰. Callataÿ’in sınıflamasında da bir ayırım yapılmaksızın söz konusu tipin tarihi için MÖ 90-85 (?) önerilmiştir²¹. Amaseia, Amisos, Gaziura, Kabeira, Khabakta, Laodikeia, Pharnakeia, Taulara, Amastris, Pimolisa ve Sinope kentlerinden bilinen bu tip hem yüksek emisyonlu hem de en fazla kent tarafından darp edilen sikke

¹⁴ Pecunem 27, lot 180; Pecunem 36, lot 137; Rauch 92, lot 1085.

¹⁵ Callataÿ 2007, 277-279.

¹⁶ Imhoof-Blumer 1912, 174, no. 15-24 (büyük birim), 181-182, no. 70-78 (küçük birim), 183.

¹⁷ SNG BM Black Sea, 1144-1146 (Amisos, büyük birim); 1220-1231 (Amisos, küçük birim).

¹⁸ Callataÿ 2007, 282, Tab. 9.

¹⁹ Imhoof-Blumer 1912, 175, no. 24-24, 178, no. 47-48, 183.

²⁰ SNG BM Black Sea 1153-1165A (Amisos).

²¹ Callataÿ 2007, 282, Tab. 9.

tiplerindedir. Toybelen Definesi içeriğinde toplam 126 örneğin darphane kentleri Amaseia (1 adet), Amisos (112 adet, **Figür 4**), Gaziura (2 adet), Khabakta (2 adet), Amastris (2 adet) ve Sinope'dir (2 adet, **Figür 5**). Ayrıca 5 sikkenin lejant ve/veya monogramları okunmadığı için darphanesi belli değildir.

Definedeki Pontos-Paphlagonia kent sikkeleri arasında kronolojik olarak en geç sikkeler "Aigis / Nike" tipidir. Ön yüzünde ortasında Medusa başı bulunan bir Aigis, arka yüzünde ise sağa doğru ilerleyen ve bir palmye dalı taşıyan Nike yer alır. Nike'nin sol ve sağındaki boşlukta ethnikon ve bazen de lejantın altında monogramlar yer alır. Imhoof-Blumer'in MÖ c.105-90'a tarihlediği bu tip, British Museum kataloğunda MÖ c. 85-65'e tarihlenmiştir²². Callataş'ın revizyonunda ise MÖ c. 90-85 (?) yılları önerilmektedir. Amisos, Kabeira, Khabakta, Komana, Laodikeia, Amastris ve Sinope tarafından darp edilmiştir. Toybelen Definesi'nde temsil edilen 140 örnekten 79'u Amisos (**Figür 6**), 2'si Kabeira, 7'si Komana (**Figür 7**), 9'u Amastris ve 8'i Sinope kentlerine aittir. Ayrıca darphanesi belirlenemeyen 35 adet örnek daha bulunmaktadır.

Son olarak Pantikapaion'un "Apollon / Thyrsos ve Tripod" sikke tipinde ön yüzde Apollon'un defne çelenkli başı sağa dönük olarak betimlenmiş, arka yüzde ise bir tripod ve thyrsos bulunur (**Figür 8**). Pantikapaion dışında Phanagoria ve Gorgippia'nın da kullandığı bu sikkeler için MÖ 100-75 ve MÖ 90-80 gibi farklı tarih önerileri bulunmakla birlikte, Callataş'ın Bosphoros sikkeleri için geliştirdiği kronoloji tablosunda MÖ c. 85-75 tarihleri önerilmiştir²³.

III. Karşılaştırma ve Tarihlendirme

VI. Mithradates Eupatoros dönemine tarihlenen bronz kent sikkelerini içeren çok sayıda toplu buluntu günümüze ulaşmıştır. Bunlardan çoğunun buluntu yeri ve konteksti kesin olarak bilinmese de define olarak kaydedilmiş veya define olabileceği ön görülmüştür. Kesin olmayan buluntu yerlerine göre çoğunluğu Anadolu'nun kuzeyindeki bölgelerde ele geçmiştir²⁴:

IGCH 1379 - Amastris, 1925'ten önce (MÖ c. 85, 386? AE, İstanbul): Amisos (338), Kabeira (1), Khabakta (5), Komana (5), Amastris (8), Sinope (11)²⁵

IGCH 1380 - Samsun, 1925'ten önce (MÖ c. 85, 17+ AE, İstanbul): Amisos (12+), Kabeira (1), Amastris (2+), Sinope (2+)

IGCH 1381 - Asia Minor, c. 1959²⁶ (MÖ c. 85, c. 140 AE, Atina): Amisos (52+), Kabeira (1+), Khabakta (1+), Komana (2+), Gaziura (1+), Amastris (8+), Sinope (13+), Belirsiz darphane (1+)

IGCH 1382 - Amaseia, 1968 (MÖ c. 85, 207 AE, dağınık): Amisos (177), Kabeira (1), Komana (1), Gaziura (1), Amastris (10), Sinope (17)

²² Imhoof-Blumer 1912, 177, no. 40-46, 183; SNG BM Black Sea, 1177-1191 (Amisos)

²³ Bkz. Callataş 2005, 134-135, tab. 9-10.

²⁴ İlgili yayınlarda definelerin tarihlendirmesi genellikle Imhoof-Blumer'in geleneksel kronolojisine göre yapılmıştır.

²⁵ IGCH 1379'da toplam sikke sayısı "386? AE" şeklinde verilmiştir ancak darphane dağılımına göre toplam sikke sayısı 368'dir. Dolayısıyla 18 sikkenin daha define içeriğinde olması muhtemeldir.

²⁶ Varoucha-Christodouloupoulou 1960, 492-493.

IGCH 1385 - Gemene, 1967 (MÖ c. 75, 252 AE, Ankara, Env. No. 1730): Amaseia (1), Amisos (190), Kabeira (4), Khabakta (1), Komana (7), Amastris (21), Sinope (27), Belirsiz darphane (1)

IGCH 1386 - Merzifon, 1968 (MÖ c. 75, 61 AE, dağınık): Amisos (43), Komana (1), Amastris (14), Sinope (2), Pantikapaion (1)

IGCH 1387 - Merzifon, 1967 (MÖ c. 75, 25 AE, dağınık): Amaseia (1), Amisos (16), Komana (1), Amastris (3), Sinope (3), Dia (1)

IGCH 1388 - Başköy, 1959? = Kabadüz Definesi²⁷ (MÖ c. 65, 2003 AE, Ankara (Env. No. 1485²⁸): Amaseia (8), Amisos (1038), Kabeira (22), Khabakta (17), Komana (25), Gaziura (2), Laodikeia (1), Amastris (91), Pimolisa (1), Sinope (130), Belirsiz darphane (88), Phanagoria (1)²⁹

IGCH 1389 - Pontos, 1963 (MÖ c. 65, 44 AE, Ankara, Env. No. 1592): Amisos (42), Sinope (1), belirsiz darphane (1)

IGCH 1390 - Amastris, 1925'ten önce (MÖ c. 65, 88+ AE, İstanbul): Amisos (83+), Sinope (3+), Dia (2)

IGCH 1391 - Samsun, 1966 (MÖ c. 65, 12 AE, dağınık): Amisos (12)

IGCH 1392 - Samsun, 1969 (MÖ c. 65, 276 AE, dağınık): Amisos (250+), Amastris (?)³⁰

IGCH 1393 - Asia Minor, 1969 (MÖ 85-65, c. 5000 AE, dağınık): Amisos (c. 5000)³¹

Klein 1969 (37 AE, dağınık): Amisos (20), Komana (2), Amastris (4), Sinope (8), Belirsiz darphane (3)³².

CH III, 76 - Pontos (MÖ 85, 1550+ AE, dağınık): Amisos (487), Kabeira (14), Khabakta (8), Komana (20), Amastris (46), Sinope (59), Belirsiz darphane (45)³³

CH IX 519 - Samsun, 1989³⁴ (MÖ 1. yüzyılın ikinci çeyreği, 391 AE, İzmir Müzesi): Amisos (315), Kabeira (4), Khabakta (4), Komana (3), Amastris (38), Pimolisa (2), Sinope (25)

CH IX, 559 Binbaşoğlu - 1981³⁵ (MÖ c. 70, 409 AE): Amisos (295), Kabeira (10), Khabakta (3), Komana (15), Amastris (38), Sinope (48)³⁶

²⁷ Göktürk & Cebesoy 1994.

²⁸ Bkz. Göktürk & Cebesoy 1994, 55, dn. 6.

²⁹ Göktürk & Cebesoy 1994, 75-76, Tab. I-II. Toplam 2003 adet sikkenin 1423 adedinin darphane ve sikke tiplerine dair bilgi verilmiştir. Diğer sikkeler korunma durumlarının kötü olması nedeniyle tanımlanamamıştır.

³⁰ Amisos ve Amastris'in "Aigis / Nike" tipli toplam 185 adet sikkesinin toplu olarak kaydedildiği belirtilmiştir.

³¹ Ayrıca bkz. Callataş 2010, 269, dn. 15.

³² İstanbul'dan alınan 37 bronz sikkeden oluşan bir grup sikke muhtemelen bir toplu buluntunun parçası olarak değerlendirilmiştir. Klein 1969, 28.

³³ Definenin içeriğine, darphane ve tiplere göre sikke sayılarına dair kesin bilgi verilmemiştir.

³⁴ Travaglini 1997.

³⁵ Amandry et al. 1991.

³⁶ Fr. de Callataş Komana sikkelerinden birinin (Amandry et al. 1991, no. 396) Sinope darbu olduğunu belirtmiştir. Callataş 2007, 293.

CH IX, 542 Sivas³⁷ (MÖ c. 75, 7070 AE, İstanbul, Sadberk Hanım Müzesi): Amisos (573), Kabeira (14), Khabakta (6), Komana (28), Laodikeia (1), Amastris (59), Sinope (86), Phanagoria (1), Belirsiz darphane (2)

Kırıkkale Definesi³⁸ (MÖ c. 70, 1262 AE, Ankara): Amaseia (6), Amisos (961), Kabeira (14), Khabakta (14), Komana (31), Gaziura (1), Amastris (74), Pimolisa (1), Sinope (98), Dia (1), Pantikapaion (2), Belirsiz darphane (59)

Simenli Definesi³⁹ (MÖ c. 75, 100 AE): Amisos (67), Kabeira (1), Khabakta (3), Komana (7), Amastris (8), Sinope (7), Belirsiz darphane (7)

İnebolu Definesi⁴⁰ (MÖ 70-65, 53 AE, Amasra): Amisos (22), Kabeira (1), Komana (1), Pimolisa (1), Sinope (20)⁴¹

Tekkeköy Definesi - Samsun⁴² (MÖ 89-85, 3240 AE, Samsun Arkeoloji Müzesi): Amaseia (14), Amisos (2461), Kabeira (45), Khabakta (36), Komana (128), Gaziura (12), Taulara (2), Amastris (238), Pimolisa (9), Sinope (295)

Uzuntepe (Sivas) Definesi⁴³ (MÖ 75-65, 125 AE, Yozgat Müzesi): Amisos (104), Kabeira (1), Komana (3), Pharnakeia (1), Amastris (3), Sinope (9), Dia (1), Belirsiz darphane (3)

Side Müzesi⁴⁴ (141 AE): Amaseia (1), Amisos (124), Amastris (1), Kromna (1)⁴⁵, Komana (?) Sinope (?)

Gorini 2017 (19 AE, Padova)⁴⁶: Amisos (15), Gaziura (1), Sinope (3).

Refahiye 2018⁴⁷ (47 AE, Erzincan Müzesi): Amisos (29), Kabeira (1), Pharnekeia (1), Amastris (1), Sinope (7), Dia (2), Bilinmeyen darphane (3).

³⁷ Tekin 1999.

³⁸ Göktürk 2009.

³⁹ Keleş 2009; Keleş 2008.

⁴⁰ Yalçın & Çizmeli Öğün 2016.

⁴¹ İnebolu Cumhuriyet Savcılığı'nın bilirkişilik dosyasına konu olan 55 sikkeden oluşan buluntu grubunda yukarıdakilerin dışında 1 adet Bithynia Kralı I. Prousius Kallinikos dönemi (MÖ 229-183) krali bronz sikkesi ile 1 adet Roma İmparatorluk Dönemi Germe kent sikkesi (MS 138-192) bulunmaktadır. VI. Mithradates dönemi kent sikkelerini içeren hiçbir definede bu kadar erken ya da geç örnek bulunmaması ve korunma durumlarının diğer sikkelerden farklı olması nedeniyle her iki sikkenin davaya konu olan eser grubuna sonradan eklenmiş olabileceği belirtilmiştir. Yalçın & Çizmeli Öğün 2016, 143.

⁴² Tepe 2021.

⁴³ Payveren 2021.

⁴⁴ Definenin mahkeme süreci devam ettiği için içeriği hakkında kesin bir bilgi sunulmamakla birlikte, 2013 ve 2016 yılları Side Müzesi nümismatik araştırmaları raporlarında kısaca tanıtılmıştır. Definenin Pamphylia veya Pisidia buluntusu olmasının düşük bir ihtimal olduğu ve muhtemelen Karadeniz Bölgesi'nden buraya taşındığı belirtilmiştir. Tek & Köker 2014, 293; Tek et al. 2017, 325, dn 1.

⁴⁵ Kromna'nın VI. Mithradates döneminde darp edilen bronz sikkesi literatürde bilinmemektedir.

⁴⁶ 1920'li yıllarda T. Bertelè tarafından İstanbul'dan satın alınan sikke grubu define olarak değerlendirilmiştir. Gorini 2017, 261. Ayrıca müzedeki Bertelè koleksiyonunda 1 adet daha Amisos'un "Dionysos / Cista" tipli sikkesi bulunmaktadır. Gorini 2017, 262 ve 266, No. 20.

⁴⁷ Özdemir 2018. Erzincan'ın Refahiye ilçesinin yaklaşık 8 km kuzeyinde, bez parçasına sarılı olarak tarım arazisinde bulunduğu kaydedilmiştir. Bu nedenle antik dönem definesi olmaktan çok modern bir buluntu grubu olma ihtimali vardır. Katalogdaki darphane kentler ile sikke fotoğrafları karşılaştırıldığında, Amisos'un "Aigis / Nike" tipinde sınıflandırılan sikkelerden birinin (no. 33) Kabeira darbı olduğu, "Zeus / Kartal" tipinde sınıflandırılan sikkelerden birinin Pharnakeia (no. 5), diğer ikisinin Dia (no. 6-7) darbı olduğu görülmektedir. Buradaki sikke adetleri düzeltilmiş sayılardır.

Görüldüğü gibi, define olarak kaydedilen buluntu gruplarında hem sayısal hem de sikke tiplerinin çeşitliliği açısından en fazla örnekle temsil edilen darphane Amisos'tur⁴⁸. Buluntu yeri konusunda kesin bilgi sunan kazı buluntusu sikkelerde de aynı olguyu gözlemlemek mümkündür. Karadeniz Bölgesi'ndeki kazı çalışmalarında ele geçen VI. Mithradetes dönemine tarihlenen tekil sikke buluntuları arasında, Ordu ilindeki Kurul Kalesi kazılarında ele geçen 397 adet sikkeden 218'i⁴⁹, Cıngırt Kayası kazılarında ele geçen 10 adet sikkeden 6'sı⁵⁰, Amasya ilindeki Oluzhöyük kazılarında ele geçen 53 sikkeden 40'i⁵¹ Amisos darbidir. Batı Karadeniz kıyı kesiminde Zonguldak'ın Çaycuma ilçesine bağlı Filyos'taki Tios antik kenti ve Gökçebey ilçesi çevresindeki araştırmalarda da VI. Mithradates dönemine tarihlenen birer adet Amisos sikkesi ele geçtiği kaydedilmiştir⁵². Farklı bölgelerdeki kazı çalışmalarında nadiren de olsa ele geçen VI. Mithradates dönemi sikkeleri de genellikle Amisos kentinin darplarıdır⁵³. Sinop, Samsun, Amasra, Amasya, Çorum, Kastamonu ve Erzurum gibi bölge ve çevresindeki müzelerin koleksiyonlarında da Amisos darplarının istisnasız çoğunluğu oluşturduğunu gözlemlemek mümkündür⁵⁴.

Bunların dışında özellikle Krimeia Yarımadası'nda ele geçen definelerde Bosphoros kentlerinin sikkeleri ile birlikte VI. Mithradates dönemi Pontos ve Paphlagonia kentlerinin bronz sikkeleri de sıklıkla karşımıza çıkar⁵⁵. Bu definelerde de Amisos darplarının diğerlerine oranla daha fazla ele geçtiği görülmektedir⁵⁶.

Tüm bu verilere paralel olarak Toybelen Definesi'nde de darphanesi tespit edilen sikkeler arasında Amisos darpları 318 adet örnekle en fazladır. Karadeniz kıyılarındaki önemli liman kentlerinden biri olan ve bu konumuyla önem kazanan Amisos, VI. Mithradates'in üniter sikke politikası kapsamında en yüksek emisyon hacmine sahip darphane kenttir⁵⁷.

Diğer definelerde ele geçen sikke tiplerine ve bunların dağılımına kısaca değinmek gerekirse yukarıda listelenen definelerden Kabadüz (IGCH 1388), Samsun 1989 (CH IX 519), Binbaşıoğlu (CH IX, 559), Sivas (CH IX, 542), Kırıkkale, Simenli,

⁴⁸ Ayrıca bkz. Callataÿ 2007, 290-293; Callataÿ 2010, 268-269, tab. 4.

⁴⁹ Akgönül 2018, 54. Ayrıca bkz. Şenyurt & Akçay 2016, 235-238.

⁵⁰ Erol & Tamer 2013, 171.

⁵¹ Öztürk 2017, 317, ; Öztürk 2021, 424.

⁵² Bkz. Lenger & Atasoy 2015.

⁵³ Illion: Bellinger 1961, 170, no. 200. Pergamon: Voegtli 1993, 37, 458; Pessinus: Devreker 1984, 197, no. 46-47. Delos: Hackens 1970, 395, 399. Atina: Kroll 1993, 255, no. 854, 855a ve b.

⁵⁴ Sinop: Casey 2010, 120, tab. 2; Samsun: Olshausen 2009, 15; Bauer et al. 1999, 87; Amasra: Ireland 1996, 118, no. 16 vd.; Amasya: Ireland 2000, 7, 17, no. 314 vd.; Çorum: Çizmeli Ögün & Özbil 2012, 157; Kastamonu: Kuşçu 2016, 71; Yozgat: Saygın Sezgin 2021, 256, 306, tab. 3.4; Erzurum: Keleş & Oyarçin 2014, 52, tab. 1. Bunların dışında, Tokat Müzesi'nden 188 adet Amisos sikkesi yayımlanmış ancak müzedeki diğer kentlerin sikkelerinden bahsedilmemiştir. Ancak yine de Amisos'un yoğun darbından bahsedildiği için bu kentin sikkelerinin çoğunlukta olduğu düşünülebilir. Tavukçu & Ceylan 2013, 534. Bölgeye nispet uzak olan Burdur Müzesi ve Konya Etnografya Müzesi koleksiyonlarında da benzer olarak Amisos darpları fazladır. Köker 2008, 229-230; Rende 2021, 48; Uğuz 2021, 17. Yurtdışındaki çeşitli koleksiyonların değerlendirmesinde de aynı durum söz konusudur. Brüksel, Kopenhag, Londra, Oxford, Paris, Stockholm, von Aulock ve Stancomb koleksiyonları için bkz. Callataÿ 2011, 463-465; Krakow Ulusal Müzesi için bkz. Bodzek 2016, 98-99; Floransa Arkeoloji Müzesi için bkz. Williams 2009, 113-114, no. 6-10.

⁵⁵ CH III, 73; CH V, 51; CH VIII, 538 = CH XI, 152; IGCH 1136; IGCH 1141 = CH XI, 116; IGCH 1142 = CH XI, 135; IGCH 1144 = CH XI, 139; IGCH 1146 = CH XI, 141; IGCH 1147 = CH XI, 142; IGCH 1149 = CH XI, 149; CH XI, 127, 128, 130, 131, 133, 136, 145, 146, 147, 153, 154, 155, 156, 157; Poljanka 1984 ve Poljanka 1985 = Ireland & Frolova 1999.

⁵⁶ Bkz. Callataÿ 2005, 126-128, tab. 4; Callataÿ 2007, 290-291.

⁵⁷ Karşılaştırma için bkz. Callataÿ 2007, 290-293.

İnebolu, Tekkeköy ve Uzuntepe (Sivas) definelerine ait veriler diğerlerine göre nispeten güvenilir veriler sunar (Tablo 3). Bu verilere Toybelen Definesi verileri de eklendiğinde söz konusu definelerin tümünde ve en fazla sayıda ele geçen sikke tipi toplam 5122 adet örnekle “Aigis / Nike” tipidir. Ardından, Sivas Definesi hariç tüm definelerde ele geçen “Ares / Kılıç” tipi gelir ve bu tipin toplam sayısı 2180 adettir. Diğer sikke tiplerinden “Athena başı / Perseus” 349 adet, “Perseus başı / Pegasus” 315 adet sikkıyla temsil edilir. Burada dikkat çeken olgu, özellikle “Aigis / Nike” ve “Ares başı / Kılıç” tiplerinin hem çok sayıda darphane tarafından hem de yüksek miktarlarda darp edilmiş olmasıdır. Callataÿ, “Ares başı / Kılıç” tipi için MÖ 95-90, “Aigis / Nike” tipi için MÖ 90-85 tarihlerini önermiştir ki, bu yıllar Mithradates’in Romalılara karşı ilk savaşının hemen öncesine ve savaş yıllarına yaşandığı sürece tekabül eder. Buna göre, savaş hazırlıkları ve ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak yapılan yoğun sikke darbında bu iki tipteki sikkelerin önemli bir rolü olduğu anlaşılmaktadır. Toybelen Definesi’nde bu iki sikke tipine ait örneklerin sayıca çokluğu de bu çıkarımla tutarlıdır. Buna karşın Toybelen Definesi’nde “Ares başı / Kılıç” tipi ile yaklaşık aynı miktarda “Perseus başı / Pegasus” tipindeki sikkeler de bulunmaktadır. Bu tip için Callataÿ MÖ 100-95 yıllarını önermektedir. Söz konusu tip, yukarıda bahsi geçen diğer definelerden sadece üçünde karşımıza çıkar: Kabadüz Definesi’nde 3, Kırıkkale Definesi’nde 179 ve Toybelen Definesi’nde 133 adet. Bu tipin definelerde nispeten az ele geçmesi savaştan bir süre önce tedavülden kalkmış olabileceğini akla getirmektedir. Diğer iki definedeki tüm sikkeleri kendi içinde karşılaştırmak mümkün olmasa da, Toybelen Definesi’ndeki bu tipe ait örneklerin diğerler sikke tiplerine göre biraz daha iyi korunmuş olmaları bu kanıyı kuvvetlendirir niteliktedir. Bununla birlikte hem bu tipte hem de “Aigis / Nike” ve “Ares başı / Kılıç” tiplerindeki bazı sikkelerin üst üste darp edilmiş (overstrike) örneklerin varlığı define içeriğindeki sikkelerin darp dönemlerinden sonra da dolaşımda kaldıklarını düşündürür.

Toybelen Definesi’nde sadece 1 adet örneği bulunan “Zeus başı / Kartal” tipinin büyük birimdeki örnekleri diğer definelerden Kabadüz ve Kırıkkale Definesi’nde altışar adet, Samsun 1989 Definesi’nde 10 adet, Tekkeköy Definesi’nde 22 adet, Sivas ve Simenli Definesi’nde birer adet bulunmaktadır. “Ares / Kılıç” tipi gibi MÖ 95-85 yılları önerilen bu tipten Toybelen Definesi’nde sadece 1 adet bulunması herhangi bir yorum yapmayı güçleştirir. Bununla birlikte darp tarihi açısından benzer olan diğer tiplerle birlikte bulunması şaşırtıcı değildir.

Son olarak Toybelen Definesi’nde olduğu gibi içeriğinde Bosphoros kentlerine ait sikke bulunan definelerden kısaca bahsetmek yerinde olacaktır. Sivas Definesi’nde Phanagoria’nın “Mithra / Dionysos” tipli 1 adet sikkesi, Kabadüz Definesi’nde Phanagoria’nın “Apollon başı / Tripod” tipli 1 adet sikkesi, Kırıkkale Definesi’nde Pantikapaion’un “Apollon başı / Tripod” ve “Perseus başı / Dionysos” tipli birer adet sikkesi ele geçmiştir⁵⁸. Toybelen Definesi’nde ise Pantikapaion’un “Apollon / Thyrsos ve Tripod” tipli 1 adet sikkesi bulunmaktadır. Mevcut verilere göre, Anadolu’da ele geçen Bosphoros kentlerine ait sikkeler, Bosphoros’ta ele geçen Pontos ve Paphlagonia kentlerinin sikkelerine göre sayıca azdır. Yukarıda bahsedildiği gibi, Bosphoros

⁵⁸ Göktürk 2009, 265-266, no. 154-155. 155 numaralı sikke “Artemis başı/Tripod” şeklinde tanımlanmıştır ancak sikkenin ön yüz betimi Apollon olmalıdır.

kentlerinde veya Krimea Yarımadasında ele geçen pek çok definde Pontos ve Paphlagonia kent sikkeleri kaydedilmiştir. Ayrıca Pantikapaion, Gorgippia, Phanagoria, Kepoi, Myrmekion, Nymphaion, Patraios, Tyritake’de yapılan kazılarda özellikle Amisos ve Sinope darpları ele geçmiştir⁵⁹. Karadeniz’in kuzey kıyılarında ele geçen define ve kazı buluntuları arasında krallığın merkezi kentlerinin sikkelerinin ele geçmesi, Bosphoros kentlerinin Pontos-Paphlagonia kent sikkeleri üzerine darp edilmiş örneklerinin bulunması veya onlarla benzer sikke tiplerinin kullanılması gibi veriler göz önüne alındığında VI. Mithradates’in krallığın merkezinde olduğu gibi karşı kıyıda da etkin ve nüfuz sahibi olduğunun bariz göstergesidir⁶⁰.

Toybelen Definesi’nde bulunan Pantikapaion’un “Apollon / Thyrsos ve Tripod” sikke tipi için yukarıda bahsedildiği gibi MÖ c. 85-75 tarihleri önerilmektedir⁶¹. Bu durumda söz konusu sikke definedeki en geç tarihli sikkedir. Daha önce ele geçen defineler arasında Toybelen Definesi ile benzer içeriğe sahip definelerden ilki Kırıkkale Definesi’dir. Gömü tarihi hakkında T. Göktürk, Imhoof-Blumer’in kronolojisine göre MÖ 80-70’e tarihlenen “Perseus / Pegasus” tipli sikkelerin en geç sikkeler olduğundan yola çıkarak MÖ c. 70 tarihini önermiştir. Ancak güncel kronolojiye göre bu sikkeler definede nispeten erkene MÖ 100-95’e tarihlenmelidir. Ayrıca definedeki Pantikapaion sikkeleri de güncellenmiş kronolojiye göre MÖ c. 85-70’e tarihlenmektedir ki bu durum en geç tarihli sikkeler olduklarını gösterir. Hem Toybelen hem de Kırıkkale Definesi’ndeki sikkelerin tip ve dolayısıyla dönem açısından birbiri ile benzer olması ve Pantikapaion sikkeleri için önerilen MÖ c. 85-70 yılları kabul edilirse, her iki define için bu tarih terminus ante quem’dir.

IV. Değerlendirme

401 adet bronz kent sikkesinden oluşan Toybelen Definesi, VI. Mithradates Eupatoros dönemine tarihlenen çok sayıdaki sikke definelerine bir yenisinin eklenmesi açısından önem taşımaktadır. Define içeriğinde Amisos darpları sayıca fazla olmakla birlikte, Pontos bölgesinden Amaseia, Gaziura, Kabeira, Khabakta ve Komana’nın, Paphlagonia bölgesinden Amastris ve Sinope’nin darpları da temsil edilmektedir. Amisos darplarının fazla olması benzer içerikli diğer defineler ve kazı buluntularıyla paralellik göstermektedir ki bu durum darp hacmi en yüksek darphanenin Amisos olduğunu da desteklemektedir.

Güncel olarak kabul edilen kronoloji önerisine göre, MÖ 100-95’e tarihlenen “Perseus başı / Pegasus”, MÖ 95-90’a tarihlenen “Ares başı / Kılıç” ve MÖ 90-85’e tarihlenen “Aigis / Nike” tiplerindeki sikkeler, definede birbirine yakın oranlarda bulunmaktadır. Bunlardan son ikisi aynı zamanda dönemin en fazla miktarda darp edilen sikke tipleridir. Bunların dışında, Bithynia bölgesindeki Dia kentine ait “Perseus başı / Pegasus” tipli sikke, bu kent için bilinen az sayıdaki örnekten biri olması ve bu tipin bir define içeriğinde ele geçmesi açısından dikkate değerdir. Bosphoros’taki Pantikapaion’a ait bir sikkenin de define içeriğinde olması, VI. Mithradates’in Karadeniz’in kuzey ve güney kıyılarında uyguladığı para politikası ve dönemin sikke dolaşımıyla ilgili çalışmalara katkı sağlayacak bir veridir. Öyle ki,

⁵⁹ Callataÿ 2005, 129-130; Callataÿ 1997, 247.

⁶⁰ Callataÿ 2005, 133.

⁶¹ Bkz. Callataÿ 2005, 134-135, tab. 9-10.

Bosphoros kentlerine ait sikke içeren VI. Mithradates dönemi definelerine Kabadüz, Sivas ve Kırıkkale definelerine Toybelen Definesi de eklenmiştir.

Definenin gömü tarihi için terminus ante quem, Pantikapaion darbı için önerilen MÖ c. 85-70 yıllarıdır ki bu da Mithradates'in Roma ile olan ilk savaşının hemen sonrasına işaret eder. Definedeki sikkelerin hem tarihlerine hem de aşınma düzeylerine bağlı olarak uzun süre kullanımda kaldıkları düşünülürse, savaş öncesinde ve sırasında tedavüldeki sikkelerin biriktirildiği ve definenin savaşın sona ermesinin ardından kapatıldığı ön görülebilir.

Burada kısaca tanıtılan Toybelen Definesi'ne dair katalog, birimler, monogramlar, kalıp ilişkileri, üst üste darplar (overstrike) gibi ayrıntıları da içeren çalışmaların tamamlanmasıyla daha ayrıntılı bir değerlendirme yapmak mümkün olacaktır.

TABLOLAR

Tablo 1: Toybelen Definesi'ndeki sikkelerin bölge ve darphane kentlere göre dağılımı

Bölge	Kent	Sayı	Yüzde
Pontos	Amaseia	1	0,25%
	Amisos	318	79,30%
	Gaziura	2	0,50%
	Kabeira	2	0,50%
	Khabakta	5	1,25%
	Komana	7	1,75%
Paphlagonia	Amastris	11	2,74%
	Sinope	10	2,49%
Bithynia	Dia	1	0,25%
Bosphoros	Pantikapaion	1	0,25%
Pontos-Paphlagonia	Belirsiz darphane	43	10,72%

Tablo 2: Toybelen Definesi'ndeki sikkelerin tip ve darphane kentlere göre dağılımı

Tip / Darphane	Yüzde	Amaseia	Amisos	Gaziura	Kabeira	Khabakta	Komana	Amastris	Sinope	Dia	Belirsiz	Pantikapaion
Perseus / Pegasos, sola	132 (%32,92)		127			3					2	
Perseus / Pegasos, sağa	1 (%0,25)									1		
Ares / Kılıç	126 (%31,42)	1	112	2		2		2	2		5	
Zeus / Kartal (büyük birim)	1 (%0,25)										1	
Aigis / Nike	140 (%34,91)		79		2		7	9	8		35	
Apollon / Thyrsos ve Tripod	1 (%0,25)											1
Toplam	401	1	318	2	2	5	7	11	10	1	43	1

Tablo 3: VI. Mithradetes dönemi bronz sikke definelere göre dağılımı

Tip	Kabadüz Definesi	Samsun 1989 Definesi	Binbaşıoğlu Definesi	Sivas Definesi	Kırkkale Definesi	Simenli Definesi	İnebolu Definesi	Tekkeköy	Uzuntepe (Sivas) Definesi	Toybelen Definesi	Toplam	Tarihleme (Callataş 2007, Tab. 9)
Artemis başı / Tripod	1										1	MÖ 110-100 ?
Perseus başı / Pilei								1			1	
Eros başı / Sadak											0	
Apollon başı / Tripod					1						1	MÖ 100-95 ?
Genç erkek başı / Sadak											0	
Perseus başı / Pegasos	3				179					133	315	MÖ 100-95 ?
Dionysos başı / Cista mystica	34		1		1			34			70	
Panter / Cista mystica											0	
Zeus başı / Kartal (büyük birim)	6	10		1	6	1		22		1	47	MÖ 95-90 ?
Ares başı / Kılıç	294	142	1		245	1	3	1367	1	126	2180	
Zeus başı / Kartal (küçük birim)	43		10				24		3		80	
Herakles / Asa											0	
Herakles / Asa											0	
Athena başı / Perseus	16	45	6	50	63	9		157	3		349	
Aigis / Nike	1023	194	391	718	764	89	26	1694	83	140	5122	MÖ 90-85 ?
Dionysos başı / Thyrsos	1				1						2	
Perseus başı / Harpa											0	

KAYNAKÇA

Aslan 2007

Aslan, B. (2007). İzmir Agorasındaki Bir Grup Hellenistik Dönem Ağırşak ve Tezgâh Ağırlıkları, (Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Akgönül 2018

Akgönül, S. O. (2018). Kurul Kalesi 2010-2017 Yılları Sikke Buluntuları. (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Amandry et al. 1991

Amandry, M. & Le Guen-Pollet, B. & Özcan, B. & Remy, B. (1991). "Le trésor de Binbaşıoğlu - Monnaies de bronze des villes du Pont frappées sous Mithridate VI Eupator", Rémy, B. (Ed.), Pontica I. Recherches sur l'histoire du Pont dans l'Antiquité. Varia Anatolica, 5, Saint-Étienne, 61-76.

Bauer et al. 1999

Bauer, N. & Dietrich, H. & Mayer, J. W. (1999). "Pontica III. Zum Katalog der pontischen Münzen des Museums von Samsun (Türkei) - Ein Zwischenbericht 1999", Orbis Terrarum 5, 85-92.

Bellinger 1961

Bellinger, A. R. (1961). Troy. Supplementary Monograph 2: The Coins. Princeton: Princeton University Press.

Callataÿ 1997

Callataÿ, Fr. de (1997). L'histoire des guerres mithridatiques vue par les monnaies. Louvain-la-Neuve: Département d'archéologie et d'histoire de l'art.

Callataÿ 2003

Callataÿ, Fr. de (2003). "Les Mithridate du Pont: un exemple peripherique de rapport entre cites et rois hellenistiques", O. Picard & Fr. de Callataÿ & F. Duyrat & G. Gorre & D. Prévot, Royaumes et cités hellénistiques des années 323-55 av. J.-C., Paris, 218-234.

Callataÿ 2005

Callataÿ, Fr. de (2005). "Coins and Archaeology, the (Mis)use of Mithridatic Coins for Chronological Purposes in the Bosphoran Area", V. F. Stolba, L. Hannestad (Eds.), Chronologies of the Black Sea Area in the period c. 400-100 BC, Aarhus, 27-29 November 2002, Black Sea Studies 3. Aarhus, 119-136.

Callataÿ 2007

Callataÿ, Fr. de (2007). "La révision de la chronologie des bronzes de Mithridate Eupator et ses conséquences sur la datation des monnayages et des sites du Bosphore Cimmérien", A. Bresson, A. Ivantchik, J. Ferrary (Eds.), Une Koiné Pontique: Cités Grecques, Sociétés Indigènes et Empires Mondiaux Sur Le Littoral Nord de La Mer Noire (VIIe s. a.C. - IIIe s. p.C.), Bordeaux, 271-308.

Callataÿ 2010

Callataÿ, Fr. de (2010). "Eckard Olshausen (et le concours de ses etudiants) Bronzemünzen aus der Zeit Mithradates' VI. im Museum van Samsun (Geographica Historia 1)", SNR 89, 263-272.

Callataÿ 2011

Callataÿ, Fr. de (2011). "Productions et circulations monétaires dans le Pont, la Paphlagonie et la Bithynie: Deux horizons différents (V^e-Ier s. av. J.-C.)", BCH Suppl. 53, 455-482.

Callataÿ 2014

Callataÿ, Fr. de (2014). "Revisiting a numismatic corpus: the case of Eupator, last king of Pontus", K. Dörtlük, O. Tekin, R. Boyraz Seyhan (Eds.), Proceedings of the First International Congress of the Anatolian Monetary History and Numismatics, 25-28 February 2013 Antalya, Antalya, 117-137.

Casey 2010

Casey J. (2010). Sinope. A Catalogue of the Greek Roman and Byzantine Coins in Sinop Museum (Turkey) and Related Historial and Numismatic Studies. London: Royal Numismatic Society.

CH III

Price, M. J. (Ed.), Coin Hoards Volume III (1977). London: Royal Numismatic Society.

CH V

Price, M. J. (Ed.), Coin Hoards Volume V (1979). London: Royal Numismatic Society.

CH VIII

Wartenberg, U. & Price, M. J. & Kaelyn A. M. (Eds.), Coin Hoards Volume VIII Greek Hoards (1994). London: Royal Numismatic Society.

CH XI

Abramzon, M. G. & Kuznetsov, V. D. (Eds.) Coin Hoards Volume XI Greek hoards: the Cimmerian Bosphorus (2021). Leuven: Peeters.

Çizmeli Öğün & Özbil 2012

Çizmeli Öğün, Z. & Özbil, C. (2012). "Çorum Müzesi Sikke Koleksiyonunda Bulunan Antik Sikkeler", Ö. İpek (Ed.), 2. Çorum Kazı ve Araştırmalar Sempozyumu Bildiri Kitabı, Çorum, 155-170.

Devreker 1984

Devreker, J. (1984). "Catalogue des monnaies à Pessinonte", J. Devreker, M. Waelkens (Eds.) Les Fouilles de la Rijksuniversiteit te Gent à Pessinonte 1967-1973: 1. Hommage à Peter Lambrechts, Brugge, 192-215.

Erol & Tamer 2013

Erol, A. F. & Tamer, D. (2013). "Fatsa Cıngırt Kayası'ndan Ele Geçen 10 Sikke Üzerine Gözlemler", *Seleucia ad Calycadnum III*, 159-181.

Gorini 2017

Gorini, G. (2017). "Ripostiglio di monete di bronzo dal Ponto", J. Turchetto, M. Asolati (Eds.), *Paesaggi in Movimento, Ricerche dedicate a Guido Rosada*, Padova, 261-271.

Göktürk 2009

Göktürk, M. T. (2009). "Kırıkkale Definesi", *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 2007-2008 Yıllığı*, Ankara, 241-279.

Göktürk & Cebesoy 1994

Göktürk, M. T. & Cebesoy, S. S. (1994). "Kabadüz Definesi", *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 1993 Yıllığı*, Ankara, 54-82.

Hackens 1970

Hackens, T. (1970). "Les Monnaies", P. Bruneau (Ed.), *l'îlot de la maison des comédiens*. Paris, 387-419.

IGCH

Thompson, M. & Mørkholm, O. & Kraay, C. M. (1973). *An Inventory Of Greek Coin Hoards*. New York: American Numismatic Society.

Imhoof-Blumer 1912

Imhoof-Blumer, Fr. (1912). "Die Kupferprägung des mithradatischen Reiches und andere Münzen des Pontos und Paphlagoniens", *NZ* 45, 169-192.

Ireland 1996

Ireland, S. (1996). "The Ancient Coins in Amasra Museum", R. Ashton (Ed.), *Studies in Ancient Coinage from Turkey*, London, 115-137.

Ireland 2000

Ireland, S. (2000). *Greek, Roman and Byzantine Coins in The Museum at Amasya (Ancient Amaseia), Turkey*, London: British Institute of Archaeology at Ankara.

Ireland & Cook 2008

Ireland, S. & Cook, P. (2008). "A New Mint for Mithradates VI of Pontus", *NC* 168, 135-139.

Ireland & Frolova 1999

Ireland, S. & Frolova, N (1999). "Two hoards of Bosporan coins of the 1st century BC from the ancient settlement of Poljanka (Kerch)", *Hermathena* 166 (Summer), 31-43

Keleş & Oyarçin 2014

Keleş, V. & Oyarçin, K. (2014). "Erzurum Arkeoloji Müzesi'nde Yer Alan VI. Mithridates Eupatoros Dönemi Bronz Sikkeleri (Mithridates VI Eupatoros

Period Bronze Coins in Erzurum Museum)", *Arkeoloji ve Sanat* 146, 51-59.

Keleş 2008

Keleş, V. (2008). "VI. Mithridates Eupator Dönemine Tarihli Bronz Simena Definesi Işığında VI. Mithridates Eupator'un Anadolu Siyaseti" *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 8-40, 69-78.

Keleş 2009

Keleş, V. (2009). "The Simenli Hoard" *RIN CX*, 5-42.

Klein 1969

Klein, U. (1969). "Zum Aigis/Nike-Typ der pontisch-paphlagonischen Bronzeprägung aus der Zeit des Mithradates Eupator", *SM* 19 (74), 24-33.

Köker 2008

Köker, H. (2008). "The Greek Coins of Black Sea Region at Burdur Archaeological Museum", *Colloquium Anatolicum VII*, 229-245.

Kroll 1993

Kroll, J. H. (1993). *The Greek Coins. The Athenian Agora XXVI*. Princeton, New Jersey: The American School of Classical Studies at Athens.

Kuşçu 2016

Kuşçu, H. (2016). *Kastamonu Arkeoloji Müzesi'nde Yer Alan Hellenistik Çağ Bithynia- Paphlagonia, Pontos ve Bosphoros Sikkeleri Işığında Paphlagonia Bölgesi'ne Bakış. (Yüksek Lisans Tezi)*, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Burdur.

Lenger & Atasoy 2015

Lenger, D. S. & Atasoy, S. (2015). "Tios Kazılarında Bulunan Sikkeler", içinde: S. Atasoy, Ş. Yıldırım (Eds.), *Zonguldak'ta Bir Antik Kent: Tios. 2006-2012 Arkeolojik Çalışmaları ve Genel Değerlendirme - An Ancient City in Zonguldak: Tios. General assessment of works between 2006 and 2012*, Ankara, 381-415.

McGing 1986

McGing, B. C. (1986). *The Foreign Policy Of Mithridates Eupator King Of Pontos*. Leiden: Brill.

Olshausen 2009

Olshausen, E. (2009). *Bronzemünzen aus der Zeit Mithradates VI. im Museum von Samsun. VI. Mithradates zamanından bronz sikkeler Samsun Müzesinde*. Stuttgart: F. Steiner.

Özdemir 2018

Özdemir, M. (2018). "Pontos Krallığı Bronz Sikkeleri (VI. Mithradates Dönemi; İÖ, 111-63)", *Akra* 6-15, 59-79.

Öztürk 2017

Öztürk, B. (2017). "Amasya Oluz Höyük 2009-2013 Dönemi Kazılarında Bulunan Sikkeler", Ş. Dönmez (Ed.), Amasya-Oluz Höyük. Kuzey-Orta Anadolu'da Bir Akhaimenid (Pers) Yerleşmesi. 2009-2013 Dönemi Çalışmaları Genel Değerlendirmeler ve Önsonuçlar, İstanbul, 313-337.

Öztürk 2021

Öztürk, B. (2021). "The coins found at the excavations of Amasya/Oluz Höyük, 2009-2013", G. R. Tsetskhladze, A. Avram, J. Hargrave (Eds.), The Greeks and Romans in the Black Sea and the Importance of the Pontic Region for the Graeco-Roman World (7th century BC-5th century AD): 20 Years On (1997-2017) Proceedings of the Sixth International Congress on Black Sea Antiquities (Constanța - 18-22 September 2017), Oxford, 420-428.

Payveren 2021

Payveren, M. (2021). VI. Mithradates dönemi Sivas Uzuntepe Definesi. (Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Samsun.

Price 1968

Price, M. J. (1968). "Mithridates VI Eupator, Dionysus, And The Coinages of the Black Sea", NC VIII, 1-12.

Rende 2021

Rende, C. (2021). Burdur Müzesi'nde bulunan Alper Erdem'den Müsadere Edilmiş Pontos ve Paphlagonia Sikkeleri. (Yüksek Lisans Tezi), Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Burdur.

Saprykin 2007

Saprykin, S. J. (2007) "The Unification of Pontos: The Bronze Coins Mithridates VI Eupator as Evidence for Commerce in the Euxine", V. Gabrielsen, J. Lund (Eds.), The Black Sea in Antiquity. Regional and Interregional Economic Exchanges, Aarhus, 195-208.

Saygın Sezgin 2021

Saygın Sezgin, T. (2021). Yozgat Müzesi'nde Bulunan Hellen Otonom, Hellenistik Krallık Ve Roma Eyalet Sikkeleri. (Yüksek Lisans Tezi), Hitit Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Çorum.

SNG BM Black Sea

Sylloge Nummorum Graecorum, Vol. IX, The British Museum, Part 1: The Black Sea (1993).

Şenyurt & Akçay 2016

Şenyurt, Y. & Akçay, A. (2016). "Kurul Kalesi (Ordu) VI. Mithradates Dönemi Yerleşimi Üzerine Ön Değerlendirmeler", Seleucia VI, 221-248.

Tavukçu & Ceylan 2013

Tavukçu, A. Y. & Ceylan, M. (2013). "Tokat Müzesindeki Helenistik Dönem

Amisos Sikkeleri” Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 6.25, 529-538.

Tek & Köker 2014

Tek, A. T. & Köker, H. (2014). “Side Arkeoloji Müzesi’nde 2013’de Yürütülen Numismatik Araştırmaları / Numismatic Studies at the Side Archaeological Museum in 2013”, ANMED 12, 292-293.

Tek et al. 2017

Tek, A. T. & Köker, H. & Tarakan, E. (2017). “Numismatic Studies at the Side Museum in 2016 Side Müzesinde 2016 Yılında Yürütülen Numismatik Araştırmaları”, ANMED 15, 324-330.

Tekin 1999

Tekin, O. (1999). Sivas definesi: VI. Mithradates Dönemi Pontos ve Paphlagonia Kentlerinin Bronz Sikkeleri. The Sivas Hoard : Bronze Coins of Pontos and Paphlagonia from the Reign of Mithradates VI. İstanbul: Sadberk Hanım Müzesi.

Tepe 2021

Tepe, İ. E. (2021). Tekkeköy Definesi. (Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Samsun.

Travaglini 1997

Travaglini, A. (1997). “Samsun (Amisos)-Acquisto 1989”, Travaglini, A. (Ed.) Museo di İzmir I. Ripostigli di Monete Greche, Milano, 149-183.

51

Uğuz 2021

Uğuz, H. (2021). Konya Etnografya Müzesi Sikke Koleksiyonunda Yer Alan Hellenistik Dönem Kent Sikkeleri (1910-2020). (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Varoucha-Christodouloupoulou 1960

Varoucha-Christodouloupoulou, I. (1960). “Acquisitions du Musée numismatique d’Athènes”, BCH 84.2, 485-503.

Voegtli 1993

Voegtli, H. (1993). Die Fundmünzen aus der Stadtgrabung von Pergamon. Pergamenische Forschungen 8. Berlin - New York: W. de Gruyter.

Yalçın & Çizmeli Öğün 2016

Yalçın, D. Ö. & Çizmeli Öğün, Z. (2016). “İnebolu 2003 Definesi: Bilirkişilik ve Define Saptaması”, Z. Çizmeli Öğün (Ed.), Anadolu Numismatik Araştırmaları Çalıştayı. Kaunos/Kbid Toplantıları 3 Anadolu/Anatolia Ek Dizi I.3, Ankara, 137-151.

Williams 2009

Williams, D. (2009). “The Coins of Pontus, Paphlagonia and Bithynia in the Collection of the Archaeological Museum in Florence”, NC 169, 105-136.

Çevrimiçi Kaynaklar:

Pecunem 27

Pecunem Online Auctions, Auction 27, 4 January 2015, lot 180, <https://www.numisbids.com/n.php?p=lot&sid=971&lot=180> (erişim tarihi: 17.08.2023).

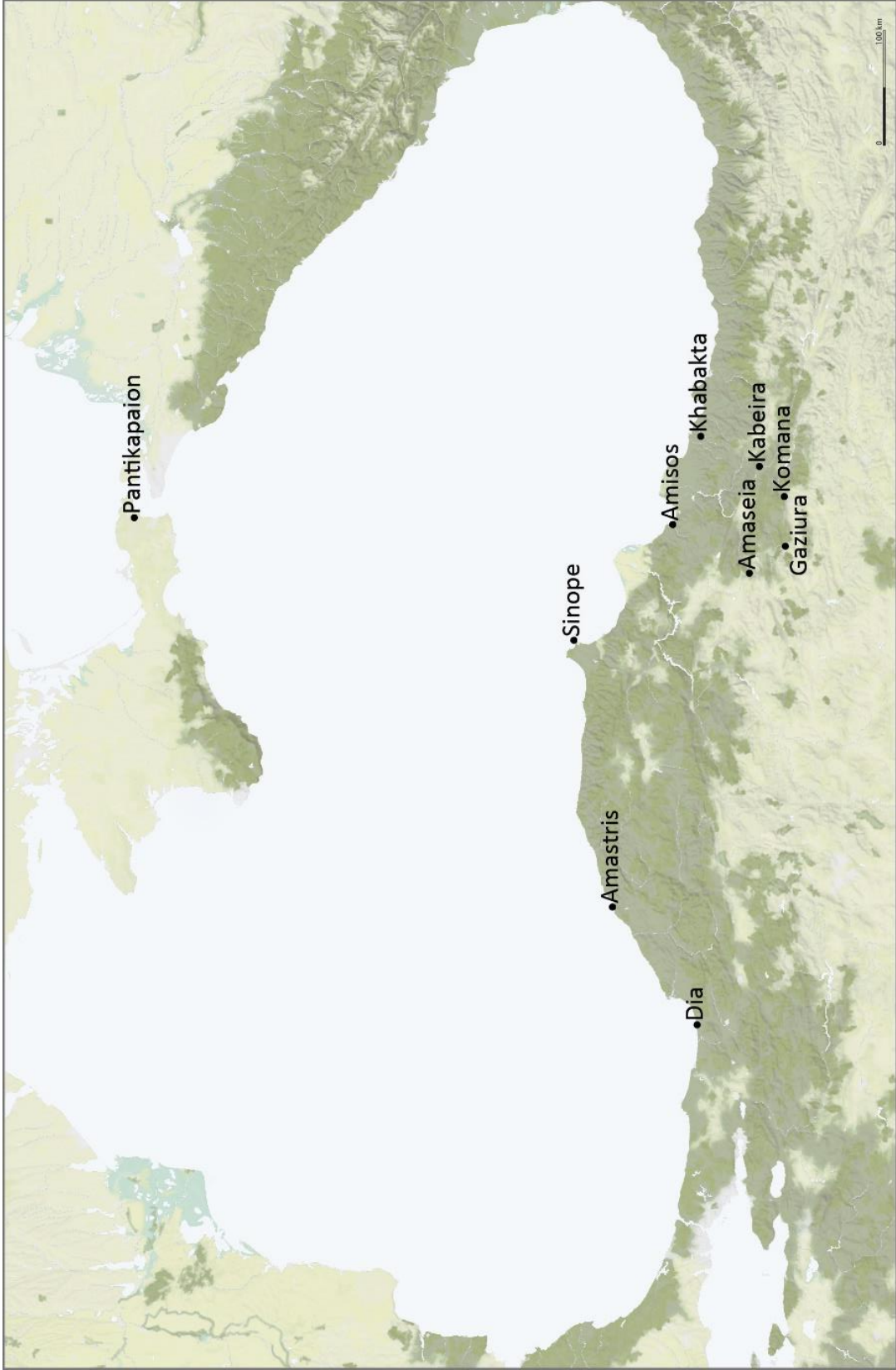
Pecunem 36

Pecunem Online Auctions, Auction 36, 4 October 2015, lot 137, <https://www.numisbids.com/n.php?p=lot&sid=1245&lot=137> (erişim tarihi: 17.08.2023).

Rauch 92

H. D. Rauch, Auction 92, 22-24 April 2013, lot 1085, <https://www.numisbids.com/n.php?p=lot&sid=455&lot=1085> (erişim tarihi: 17.08.2023).

FİGÜRLER

Figür 1: Toybelen Definesi'nde temsil edilen darphaneleri gösterir harita

Figür 2: Amisos sikkesi (Env. No. 3124)

Figür 3: Dia sikkesi (Env. No. 3180)

Figür 4: Amisos sikkesi (Env. No. 3083)

Figür 5: Sinope sikkesi (Env. No. 3066)

Figür 6: Amisos sikkesi (Env. No. 3041)

Figür 7: Komana sikkesi (Env. No. 3052)

Figür 8: Pantikapaion sikkesi (Env. No. 3234)